

'שיבת ציון' הייתה האנייה השנייה שיצאה מחופי צפון אפריקה. שלושה חדשים קודם לכן יצאה האנייה 'יהודה הלוי' מחוף אלג'יר. ההפלגות מחופי צפון אפריקה הוכיחו לבריטים כי ההעפלה איננה מניפולציה אלא אידיאולוגיה של עם. הבריטים שהתאמצו להפריד בין בעיית העקורים לבעיית ארץ ישראל טענו אז, ואולי כך חשבו, שארגון ה'הגנה' מנצל את מצוקתם של העקורים ומנתב אותם, בעל כורחם לארץ.¹ כמיהתם של אלה שאינם עקורים ואינם ניצולי שואה לעלות ארצה, הוכיחה כי ההעפלה היא דרך למימוש אידיאולוגיה עמוקה ומושרשת וכי העם היהודי כולו כמה לשוב למולדתו.²

אלג'יר הייתה קולוניה צרפתית מאז שנת 1830, בשנים שאחרי מלחמת העולם השנייה הייה לבריטניה מעמד מיוחד במדינה זו ולו רק מעצם העובדה ששחררה את אלג'יר מהכיבוש הגרמני והחזירה אותה לידי הצרפתים. **הנציגות (צירות?)** הבריטית באלג'יר הייתה מבחינת השלטון הצרפתי גורם שיש להתחשב בו. מתוקף מעמד זה הפעילו הבריטים לחץ על המשטרה הצרפתית במטרה לסכל הפלגות של אניות מעפילים וגם הפעילו מנפוי לחץ אחרים לאותה מטרה.³

שמה הקודם של 'שיבת ציון' היה Luciana M ושמות הצופן שלה היו 'אורה' ו'הקטנה'. זו הייתה ספינת משא חופית (Coaster) בדחי 280 טון בנויה עץ. אורכה היה 40 מטר, רוחבה 9 מטר, מונעת באמצעות מפרש ומנוע דיזל. היא נרכשה ב-13 באפריל 1947 על ידי איש המוסד לעליה ב' באיטליה, יהודה ארזי באמצעות שני הסוכנים היווניים המוכרים למוסד מעסקאות קודמות: פנדליס וד'אנדרריה. יהודה ארזי הועיד ספינה זו ("הקטנה") להוריד את מעפיליה של י"ד חללי גשר הזיו', שתוכננה לצאת מאיטליה. ההורדה יועדה להתבצע מחוץ למים הריבוניים של א"י ובכך לחסוך את האחרונה שהייתה גדולה יותר – להפלגות נוספות.

יומיים אחרי רכישתה הועברה הספינה לנמל מרסיי שבצרפת לשם הכנתה למשימה.⁴ בסוף חודש אפריל, במהלך ההכנות, הגיעה אל סניף המוסד לעליה ב' במרסיי הודעה משליח המוסד בצפון אפריקה, יאני אבידוב. אבידוב דיווח על כך

¹ ליבריר – מאבק, עמ' 26.

² אבידוב - נתיבים, עמ' 108.

³ שם, עמ' 125.

⁴ אמ"ה, תיק 'שיבת ציון', יהודה בן צור "שיבת ציון" (מאמר).

שהצליח לאסוף מספר מאות מעפילים באלג'יר ונדרשת לו אנייה, לא גדולה, להובלתם.⁵ בעוד בקשה זו נבדקת צצה תכנית שלישית הנוגעת לאנייה, שאול אביגור העלה מחשבה להיעזר בה בשינוע מעפילים אל האנייה 'אקסודוס' למקרה שלא תינתן הסכמה צרפתית או איטלקית להעמסתה בנמל.⁶ מלבד השינויים התכופים ביעוד הספינה נתקלו העוסקים בהכנתה בבעיות נוספות: שביתת האיגודים המקצועיים בצרפת שהקשתה על קידום העבודות והופעתה של האנייה הבריטית ה'סלופ' HMS Mermaid בנמל מרסיי והצורך להסתיר ולהסוות את עבודות ההכנה.⁷

כל אותה עת נמשכו העבודות. ההכנות כללו תוספת מבנה על הסיפון ובניית דרגשים ל-400 מעפילים. על סיפון האנייה נקשרו שתי סירות הצלה גדולות ובמיכליה הוטענו 20 טון מים ודלק ל-18 ימי הפלגה, במחסני האנייה הוטען מזון ל-23 ימים.⁸ לקראת ההפלגה התייצבו באנייה מפקדה המיועד איש הפלי"ם דוד מיימון וה'גדעוני' מייק הררי. לצורך השטת הספינה נשכר צוות איטלקי המונה רב חובל, קצין ראשון, שני מלחים וארבע מכונאים. המשימה לה יועדה האנייה לבסוף הייתה הובלתם של מעפילים מאלג'יר ארצה – על פי דרישתו של יאני אבידוב.

בסוף חודש יוני הודיע שמריה צמרת שליח המוסד בצרפת כי ב-1 ביולי תהייה האנייה מוכנה ומתודלקת.⁹ האנייה לא הייתה מוכנה, שלושה מאנשי הצוות חסרו והפלגתה נדחתה. כיוון שכך הוחלט להשתמש באנייה לתמרון הטעייה ולהוציא אותה לים עם תחילת העמסת האנייה אקסודוס בנמל סט בבוקר ה-10 ביולי כדי להסיח את דעתם של הבריטים (תכנית שלא יצאה לפועל).¹⁰

הספינה יצאה לבסוף מנמל מרסיי ב-10 ביולי בשעות אחר הצהריים והפליגה דרומה לכיוון אלג'יר. להפלגה צורף ביזמת יאני אבידוב דייג יהודי שהגיע מאלג'יר במטרה לסייע בניווט אל נקודת ההעמסה.

המעפילים, בהם כ-120 ילדים ותינוקות, שהו עד אז בשני מקומות ריכוז: הקבוצה שלא הספיקה לעלות על 'הודה הלוי' הועברה לכפר באראקי, כפר השוכן מדרום לנמל אלג'יר, ושוכנה שם בחצרו של יהודי מקומי שפתח את ביתו ואת חצרו מבלי לבקש תמורה.¹¹

בקבוצה השנייה היו אנשים ששמעו על ההזדמנות לעלות לארץ ישראל ונאספו בבית הקהילה באלג'יר, חלקם השתייכו לתנועת 'דרור' אך רובם היה ללא שיוך תנועתי.

---

⁵ הדרי – יומן מבצעים, עמ' 56.

⁶ שם, עמ' 80.

⁷ ה'סלופ' הגיעה לצורך מעקב אחרי התארגנותה של האנייה 'אקסודוס'.

⁸ אמ"ה, מנציגות המוסד במרסיי ('סידני') לתפוצה רחבה, מברק עדכון, 16.7.47.

⁹ הדרי- יומן מבצעים, עמ' 97.

¹⁰ שם, עמ' 109.

¹¹ אבידוב – נתיבים, עמ' 124.

השמועה כי "המשיח בא" עשתה לה כנפיים באלג'יר ובשכנותיה.¹² אנשי המוסד לעליה ב' נעזרו בשרקי, יהודי אלג'יראי אמיד, וזה נעזר בחבריו, יהודים ולא יהודים להאכיל, להלין ולהסיע את הממתינים לעליה. התקבצותם של המיועדים לעליה ברחבי העיר לא נעלמה מעינו של המודיעין הבריטי ואנשיו גייסו וחימשו ערבים מקומיים, אלה התהלכו בקרבת הממתינים לעליה כדי להטיל עליהם אימה. אנשי המוסד העבירו לנציגות הבריטית מסר מאיים מארגון ה'הגנה' ונראה כי המסר נקלט, ההטרדות פסקו.¹³

אחד מחבריו של שרקי היה איש עסקים צרפתי ובעליו של מפעל מלט ומרצפות הנמצא כ- 19 קילומטרים מערבית לעיר אלג'יר בקרבת החוף. אתר זה נקבע כאזור המפגש עם האנייה. בעל המפעל הסכים להשבית את המפעל ביום המיועד ולפנותו מעובדים. במקביל נדרשה גם העלמת עין של המשטרה מתהליך ההסעה של המעפילים לחוף ומהעלאתם לאנייה ובכך טיפל יאני אבידוב אשר נועד עם מפקד המשטרה המקומית ושיתפו בתכנית. כמו בצרפת כך גם באלג'יר האינטרס הבריטי לא היה בראש מעיניהם של הצרפתים והמפעל הציוני זכה שם לאהדה ותמיכה.¹⁴ ערב ההעמסה הובלו המעפילים במכוניות שבבעלותו של אחיו של שרקי מבית הקהילה באלג'יר ומכפר באראקי אל החוף. הדרך הייתה פנויה לכל אורכה ועמדות הביקורת של המשטרה ביו ריקות.¹⁵ 'שיבת ציון' הגיעה לקרבת הנקודה ב-14 ביולי אך נמנעה מלהתקרב לחוף כדי שלא להסגיר את כוונותיה. ב-15 ביולי עם רדת החשיכה התקרבה הספינה אל החוף. סירה שהייתה צריכה לצאת מהחוף ולסמן לאנייה את נקודת העגינה לא הגיעה, במקום זאת אותתו לאנייה מבית החרושת.

ההעמסה התבצעה באמצעות שתי סירות שנשכרו מדייגים מקומיים, היא החלה ב- 23:00 ונמשכה עד 02:00 ביום המחרת, על פי דו"ח ה'הגדעוני', מייק הררי, משך הזמן הארוך נבע מכך שהתהליך לא היה מסודר והמעפילים לא תודרכו כראוי.¹⁶ בסך הכול עלו לאנייה 411 מעפילים בגילאים שונים. הספינה הרימה עוגן ב- 16 ביולי לפנות בוקר והפליגה בנתיב העובר מדרום לסיציליה, מדרום לכרתים ומשם בקורס ישיר לכיוון חופי ישראל. באותו יום יצאה גם 'י"ד חללי גשר הזיו'

¹² אבידוב – נתיבים, עמ' 111.

¹³ שם, עמ' 125.

¹⁴ יציאתה של 'אקסודוס' מנמל סט ימים ספורים לפני כן מוכיח זאת.

¹⁵ אהרוני – מטות, עמ' 159.

¹⁶ אמ"ה, תיק שיבת ציון, דו"ח 'הגדעוני' להפלגה, 31.7.47.

להפלגתה מאיטליה. במוסד חישובו ומצאו כי שתי האניות אינן מלאות למלוא תפוסתן וניסו לחסוך באניות שקשה היה להשיגן באותם ימים. לפיכך הורו ל'שיבת ציון' לביים שידורי מצוקה (S.O.S) כך ש"ד חללי גשר הזיו' תחבור אליה ותאסוף את מעפיליה.¹⁷ החבירה לא יצאה לפועל עקב בעיות קשר ותקשורת.¹⁸ הבריטים עקבו אחרי הספינה כבר משלב הכנתה במרסיי, הם ערכו ספינה **אספיגל?** במעבר המסינה וכן קיימו שגרת סיורים אוויריים בין סיציליה לכף בון. ב-18 לחודש כשהייתה הספינה מצפון לחופי טוניס חלף מטוס מעל האנייה, המעפילים ירדו במהירות אל מתחת לסיפון. למחרת ב 19 לחודש בשעה 06:00 הגיעה **משחתת** שאלה לזהותה והחלה ללוותה.¹⁹ במהלך הליווי והמעקב (Shadowing) התקרבה המשחתת קירבה מסוכנת ומיותרת לאנייה וירכתיה פגעו בחרטום האנייה. נזק של ממש לא נגרם ומפקד המשחתת התנצל ברמקול על האירוע.²⁰

המלווים החלו לערוך את המעפילים להתנגדות. על הסיפון פוזרו מכשולים עשויים עץ ובמספר נקודות על פני הסיפון הוכנו ערימות של בקבוקים וחפצים אחרים כדי לידותם במלחים הבריטיים, על המעקות נמרח מרגרינה. האנשים חולקו לקבוצות ונקבעה תכנית הגנה. לא כל המעפילים התלהבו ושתפו פעולה, חלקם ששמע על התרחיש הצפוי עוד טרם ההפלגה העדיף להימנע מעימות ולהפליג בשלום לקפריסין.²¹

המלווים באנייה כמו גם בכירי המוסד וההגנה לא היו בטוחים כי קפריסין היא יעד הגירוש. יומיים קודם לכן השתלטו הבריטים על האנייה 'אקסודוס' ומעפיליה היו אותה עת על שלוש אניות גירוש. אניות אלה הפליגו מנמל חיפה ב-19 בחודש ולמחרת, משלא הגיעו לקפריסין החלה להתגבש התובנה כי יעד הגירוש שונה. תובנה זו תאמה הערכות מודיעין ולמעשה כבר מתחילת חודש יולי נשמעו במוסד הערכות לגבי מדיניות חדשה של הבריטים שתיקרא בהמשך 'רפולמנט'.²² ב-22 ליולי פנה אבידוב במברק אל הנהלת המוסד בפאריז וביקש להנחות את האנייה כי כמקרה שיתפסו על המעפילים לומר שיצאו מבולגריה או מאלג'יר אך

---

¹⁷ אמ"ה, תיק י"ד חללי גשר הזיו', מ'ליאונרד' (המוסד באיטליה) 'לארנון' (המוסד בארץ) עדכון פנימי 21.7.47.

¹⁸ עדה סרני סברה שהיה כאן חוסר משמעת מצדו של מפקד האנייה דוד מיימון ותבעה להעמידו לדין. אמ"ה, תיק 'שיבת ציון', יהודה בן צור "שיבת ציון" (מאמר).

¹⁹ אמ"ה, תיק 'שיבת ציון' מאת המוסד בצרפת ('יסער') אל המוסד בארץ ('ארנון'), הודעה, 19.7.47, שעה 19:50.

²⁰ אמ"ה, תיק שיבת ציון, דו"ח 'הגדעוני' להפלגה, 31.7.47.

²¹ שם, שם.

²² למצוא מקור שהעריכו שתהייה הרפולמנט עוד קודם

בשום פנים ואופן לא להודות שיצאו ממרוקו או מטוניס, אבידוב סבר שהשתיים האחרונות יאותו לדרישת הבריטים לקבל את המעפילים חזרה.²³

הספינה המשיכה בדרכה מזרחה, מלווה על ידי ע"י המשחתת Chivalrous והפריגטה Widemouth Bay עם התקרבה לחופי הארץ הצטרפה גם שולת המוקשים Providence לליווי.²⁴

כשהייתה הספינה במרחק שעות ספורות מחופי הארץ, במרחק 60 מייל, הגיעה אליה הנחייה תוך אזכור שמו של נותן ההנחיה יגאל אלון בכינוי 'יפתח', ההנחייה הייתה לא להתנגד.²⁵ ניתן לשער כי האירועים על סיפון ה'אקסודוס' ודיווחו של יוסי הראל על הסיבות להחלטתו להיכנע עמדו לנגד עיניו של אלון כשנתן את ההוראה. הנחיות אלה נקלטו ויורטו על ידי המודיעין הבריטי הבריטים הסיקו מכך שלא צפויה להם התנגדות.²⁶

ב-28 ביולי, בשעה 04:00, נכנסה האנייה לתחום המים הריבוניים וסירבה לקריאות הספינות הבריטיות לעצור. שולת המוקשים Providence נצמדה אליה תוך תנועה והעבירה צוות השתלטות, לא הייתה התנגדות אבל מנוע האנייה חובל ומכשיר הקשר נזרק לים.²⁷ שולת המוקשים נאלצה לגרור את האנייה אל 'רציף הדמעות' והמעפילים הועברו לאניית הגירוש 'אמפייר שלטר' שהמתינה ברציף. קבוצת צעירים מבין המעפילים הראתה מידה סמלית של התנגדות בשלב ההורדה אך לא יותר מזה. קצין הביטחון של הדיביזיה השישית המוטסת שהייה אחראי לתהליך דיווח על מצב תברואתי ירוד בקרב המעפילים.²⁸ המעפילים גורשו בו ביום לקפריסין.²⁹

---

²³ אמ"ה, תיק 'שיבת ציון', יהודה בן צור "שיבת ציון" (מאמר).

²⁴ ניניאן – פטרול, עמ' 140.

²⁵ אמ"ה, תיק שיבת ציון, דו"ח 'הגדעוני' להפלגה, 31.7.47.

²⁶ ניניאן – פטרול, עמ' 140.

²⁷ אמ"ה, תיק שיבת ציון, דו"ח 'הגדעוני' להפלגה, 31.7.47.

²⁸ ניניאן – פטרול, עמ' 141.

²⁹ הבוקר 13.7.47 מעפילי שיבת ציון ורוב מעפילי י"ד חללי גשר א-זיב גורשו בשיטות המקו בלות לקפריסין מאמר מערכת, עמ' 1

